

ОРГАНІЗАЦІЯ ЛОГОПЕДИЧНОГО ЗАНЯТТЯ

У статті автор висвітлює основні форми логопедичного впливу, що представляють собою спеціально організовану діяльність логопеда і дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку, спрямовану на корекцію вад мовлення, їх класифікацію та основні вимоги до організації і проведення логопедичних занять

Ключові слова: діти з тяжкими порушеннями мовлення, порушення мовлення, логопедичне заняття, загальний недорозвиток мовлення, форма організації навчання

В статье автор освещает основные формы логопедического воздействия, которые представляют собой специально организованную деятельность логопеда и детей с нарушениями речевого развития, направленную на коррекцию речи, их классификацию и основные требования к организации и проведению логопедических занятий

Ключевые слова: дети с тяжелыми нарушениями речи, нарушения речи, логопедическое занятие, общее недоразвитие речи, форма организации обучения.

У роботах учених (М. Шеремет, В.Тарасун, С. Конопляста, М.Фомічова, Т. Волосовець, Е.Кутепова, Г. Чиркіна, Л.Волкова, С. Шаховська, Р.Левіна, І. Марченко та ін.) висвітлюються питання щодо організаційних форм логопедичної роботи та вимог до них.

Форма навчання, за визначенням академіка А.Богущ, – це спеціально організована діяльність вихователя і дітей, що відбувається в установленому порядку та в певному режимі і залежить від кількості тих, кого навчають (індивідуальна, групова, колективна, фронтальна), часу (коли навчають), місця й порядку його здійснення [2].

У логопедії форма навчання – це спеціально організована діяльність логопеда і дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку, спрямована на корекцію вад мовлення, яка залежить від кількості дітей і відбувається відповідно до спеціально визначених норм та положень (програмових, санітарно-гігієнічних, профілактичних тощо).

За кількістю учасників у спеціальних групах виділяють *фронтальні* (з усією групою), *підгрупові* (частина групи) та *індивідуальні* заняття. *Підгрупові* заняття передбачають диференційовані завдання для

підгрупи дітей, що мають схожі за структурою дефекти. *Індивідуальні* заняття проводяться логопедом з однією дитиною. Протягом *індивідуальних* занять виконуються індивідуальні корекційно-розвивальні мікропрограми, розроблені логопедом на основі результатів логопедичного обстеження дитини на початку навчального року. Необхідність проведення занять усіх видів обумовлюється навчальними програмами, корекційною спрямованістю логопедичного впливу та розвитком індивідуальних здібностей дітей.

За дидактичною метою всі типи логопедичних занять (уроків) поділяються на:

- *заняття (урок) оволодіння новими знаннями*: діти накопичують фактичний матеріал, вивчають мовні явища і процеси, що в подальшому забезпечує формування понять;

- *заняття (урок) з удосконалення та формування практичних умінь і навичок*: при цьому передбачається проведення вправ, спрямованих на довготривале і багаторазове повторення;

- *заняття (урок) з узагальнення знань, умінь і навичок*: при цьому систематизуються і відтворюються найважливіші знання з вивченого матеріалу, заповнюються наявні прогалини в знаннях дітей; такі заняття проводяться в кінці вивчення окремих тем і розділів програми;

- *заняття (урок) з метою повторення*, на якому, враховуючи особливості психічних процесів дітей з мовленнєвою патологією, закріплюються набуті знання, уміння і навички;

- *комбіноване заняття (урок)*, на якому одночасно вирішуються декілька дидактичних та корекційних завдань. Даний тип заняття в логопедичній практиці застосовується найбільш часто [3].

Навчання рідної мови на заняттях – це планомірний, цілеспрямований процес розвитку мовленнєвих здібностей дітей, засвоєння ними елементарних знань про культуру мовленнєвого спілкування, збагачення словника, формування мовленнєвих умінь і навичок [1, с. 192].

Комплексне заняття з розвитку мовлення складається з трьох цілком самостійних частин: зв'язне мовлення (планується на кожному комплексному занятті), словник (або граматики), звукова культура мовлення (або словник).

Оскільки логопедична робота передбачає комплексне вирішення завдань мовленнєвого розвитку дітей, тому найбільш широко використовуються комплексні заняття, які враховують особливості оволодіння дітьми мовою як системою мовних одиниць. Тільки взаємозв'язок, взаємодія різних завдань дають можливість дитині усвідомити різні аспекти мови.

Заняття з навчання правильної вимови звука може включати: а) показ та уточнення артикуляції, б) визначення його акустико-артикуляційної характеристики, в) закріплення ізольованої вимови, г) закріплення

вимови звука у словах, д) вправи на вимову у зв'язному мовленні – повторення чистомовок, віршів, переказ коротких текстів.

Основними завданнями логопедичних занять є:

1. Розвиток розуміння мовлення; виховання уміння спостерігати та осмислювати явища дійсності, що дає можливість уточнити та розширити запас конкретних уявлень дитини; сформувати узагальнюючі поняття, практичні навички словотворення та словозміни; уміння використовувати прості поширені речення та деякі види складних синтаксичних структур.

2. Формування правильної вимови звуків; розвиток фонематичного слуху та сприйняття; закріплення навичок вимови слів різної звуко-складової структури; контроль за виразністю мовлення; підготовка до засвоєння навичок звукового аналізу та синтезу.

3. Навчання дітей самостійному висловлюванню. На основі сформованих навичок використання різних типів речень у дітей виробляється вміння передавати враження про події дійсності, переказувати зміст сюжетних картин та їх серій, складати розповіді-описи [5].

Весь процес корекційного навчання має чітку комунікативну спрямованість. Елементи мовної системи, що засвоюються, повинні включатись у безпосереднє спілкування. Важливо навчити дітей застосовувати відпрацьовані мовленнєві операції в аналогічних або нових ситуаціях, творчо використовувати отримані навички в різних видах діяльності [2].

У логопедії до організації і проведення занять з дітьми-логопатами сформульовані наступні дидактичні вимоги:

1. Ретельна попередня підготовка до заняття. Визначення завдань, методів і прийомів навчання, взаємозв'язку з іншими видами діяльності. Необхідно продумувати структуру і хід заняття, підібрати відповідний мовленнєвий та наочний матеріал.

2. Відповідність заняття віковим, психологічним і мовленнєвим можливостям дітей. Навчальна мовленнєва діяльність має бути організована на достатньому рівні складності з урахуванням потенційних можливостей дітей. Навчання має мати розвивальний та виховний характер.

3. Структура заняття має бути чіткою. В ній виділяють зазвичай три частини – увідну, основну, заключну. В увідній частині передбачений обов'язковий організаційний момент, який дає змогу налаштувати дітей на заняття, відбувається повторення попереднього матеріалу, повідомляється тема заняття, утворюються відповідні мотиви наступної діяльності з урахуванням віку і ступеня розвитку мовлення дітей. У основній частині вирішуються головні завдання заняття, використовуються різні навчальні прийоми, створюються умови для мовленнєвої діяльності дітей. Заключна частина коротка та емоційна. Її

мета – закріпити і узагальнити знання, відпрацьовані в основній частині заняття. Оцінка мовленнєвих досягнень дітей на кінець заняття має бути не формальною, а об'єктивною і заохочувальною.

4. Оптимальне поєднання колективного характеру навчання з індивідуальним підходом. Як правило, діти в підгрупі різняться за своїм мовленнєвим та психофізичним розвитком. Це потрібно враховувати під час вибору методів і прийомів роботи, індивідуальних завдань і інструкцій до них.

5. Правильна організація занять. Організація занять повинна відповідати усім гігієнічним та естетичним вимогам, які висуваються у дошкільному закладі. Рекомендується невимушені форми організації дітей, які сприяють утворенню довірливої атмосфери, при якій діти бачать один одного в обличчя, перебувають поряд із логопедом. Розумове навантаження дітей вимагає перепочинку, який виявляється у зміні їх діяльності, проведенні різноманітних фізхвилинок, використанні різних видів ігор.

6. Врахування результатів заняття допомагає контролювати процес навчання, засвоєння дітьми мовленнєвого матеріалу, забезпечує встановлення зворотного зв'язку, дозволяє намітити шляхи подальшої роботи з ними.

7. Зв'язок занять з іншими видами діяльності. Для відпрацювання стійких мовленнєвих навичок і умінь необхідно закріплення матеріалу на вечірніх заняттях вихователя за завданням логопеда, під час ігор поза заняттями, у трудовій діяльності, у побуті, вдома з батьками [2].

Російські вчені М.Фомичова, Т. Волосовець, Е.Кутепова представили наступні вимоги до логопедичних занять:

- 1) сформулювати тему і мету заняття;
- 2) визначити етапи заняття, взаємозалежність і цілеспрямованість кожного етапу;
- 3) поступово ускладнювати лексичний та граматичний матеріал, запропонований дітям;
- 4) урізноманітнювати заняття за допомогою ігор та ігрових прийомів, враховуючи зону найближчого розвитку дитини;
- 5) враховувати індивідуальні та вікові особливості мовлення та особистості дитини;
- 6) формулювати інструкції для дітей коротко та чітко;
- 7) використовувати барвистий та яскравий наочний матеріал;
- 8) вміти створювати позитивний емоційний фон заняття, плануючи емоційні підйоми, враховуючи при цьому збільшення складності матеріалу, що викладається [3].

У дошкільній лінгводидактиці А.Богуш визначила основні вимоги до організації та проведення мовленнєвих занять у дошкільних навчальних закладах, серед яких:

1. Ретельна підготовка до заняття, визначення його змісту і прийомів навчання. Вихователь має чітко враховувати місце мовленнєвого заняття

у системі інших занять з рідної мови, наявний рівень знань і вмінь дітей. Мовленнєві завдання і мовний зміст мають бути чітко визначені: добираються методи і прийоми, необхідні для засвоєння мети і завдань, продумуються структура і хід заняття; готується необхідне навчальне обладнання; визначаються індивідуальні завдання, визначається перспектива диференційованого навчання.

2. Оптимальна інтенсивність мовленнєвого навантаження. В основі має бути принцип розвивального навчання. У зв'язку з цим дітям потрібно давати досить складні завдання, виконання яких вимагало б активної мовленнєвої та розумової діяльності.

3. Виховний характер заняття. На заняттях з розвитку мовлення реалізується принцип виховного навчання як за змістом заняття, так і на основі правильної його організації. Засвоєння рідної мови, поступове усвідомлення дітьми її багатства і краси сприяє національному вихованню, збагачує словниковий запас образними виразами з українського фольклору, прищеплює любов до рідної української мови. Крім того, заняття допомагають виховати такі морально-вольові якості, як цілеспрямованість, дисциплінованість та інші, що позитивно впливають на формування пізнавальних інтересів.

4. Емоційний характер заняття. Кожне мовленнєве заняття має надавати дітям почуття задоволення. Досягається це завдяки використанню доступних і цікавих для дітей прийомів навчання, створенню атмосфери емоційного комфорту для кожної дитини, доброзичливості, зацікавленості в найменшому успіхові.

5. Максимальна мовленнєва активність на занятті. Специфікою занять з рідної мови є те, що активність дітей на цих заняттях виявляється у сфері розумової діяльності. Дитина має слухати, думати, бути готовою дати відповідь. За таких умов потрібно формувати у дітей навички організованої суспільної мовленнєвої поведінки: вміння слухати інших, висловлюватися, слухати і розуміти мовлення, звернене до всіх.

6. Максимальне використання ігрових прийомів навчання. Серед них – дидактичні, народні, рухливі ігри з текстами і діалогом, ігрові вправи, сюрпризи, забавки, ігрові життєві ситуації спілкування, в яких дитина виступає в ролі активного мовця.

7. Невимушеність і розкутість дітей на занятті. Діти можуть сидіти за столами або на стільчиках півколом, супроти, вільно спілкуватися з педагогом, дітьми, гратися іграшками.

8. На кожному комплексному занятті одночасно вирішуються три різні мовленнєві завдання (тільки з добре знайомим дітям ілюстративним матеріалом). Заняття з розвитку мовлення мають лише мовленнєву спрямованість.

9. Взаємозв'язок із заняттями з інших розділів програми, насамперед ознайомлення з довкіллям, природою та художньою літературою.

10. Поєднання колективного характеру заняття з індивідуальним

підходом та диференційованим навчанням.

11. Фронтальні форми роботи. Загальні завдання, хорові відповіді мають поєднуватися з індивідуальними завданнями та роботою з підгрупами дітей. На основі знання індивідуальних типологічних особливостей та рівня мовленнєвого розвитку вихователь розподіляє групу на дві-три підгрупи, пропонує їм відповідні завдання та прийоми навчання.

12. Правильна організація заняття з розвитку мовлення залежить від конкретних завдань і змісту; вони можуть проводитися у груповій кімнаті, музичному залі, на майданчику тощо. На занятті застосовуються групові та підгрупові форми організації дітей із здійсненням індивідуального підходу [1].

Для ефективного проведення індивідуальних логопедичних занять необхідна чітка організація та знання особливостей мовленнєвого та особистісного розвитку кожної дитини з ТПМ. Важливим є урахування специфічних проявів дефекту, обумовлених формою мовленнєвої аномалії (алалія, дизартрія, ринолалія тощо). Ті або інші прояви системного мовленнєвого порушення мають різну динаміку подолання і, в зв'язку з цим, різну вираженість на різних етапах корекційного навчання. Визначити найбільш оптимальні строки їх подолання, а також послідовність – одне з необхідних умов ефективності індивідуальних занять [4].

Основне завдання індивідуальних занять – це формування правильної звуковимови, що включає в себе комплекс підготовчих артикуляційних вправ; корекцію вимови дефектних звуків, структури слова; розвиток фонематичного сприйняття. Суттєвою особливістю індивідуальних занять є попереднє відпрацювання артикуляції звуків та їх розрізнення до вивчення на фронтальних логопедичних заняттях. Фонетичний матеріал розподіляється за періодами навчання відповідно з програмою.

Т.Жук, Н. Соколенко представили вимоги до фронтальних занять для дітей із ФФНМ. Для фронтального заняття вибирається звук, який правильно вимовляється всіма дітьми групи. Метою заняття є уточнення артикуляції даного звуку; закріплення правильної вимови його в словах різної складності; виділення на слух даної фонемі.

Основними вимогами такого заняття, на думку авторів, є:

1. Підібрати вправи на закріплення правильної вимови звуку на доступному лексичному матеріалі.

2. Пропонувати дітям ізольовано вимовляти цей звук голосно і тихо, довго і коротко.

3. Пропонувати дітям чітко вимовляти різні слова з цим звуком, уникати вживання недиференційованих і дефектних звуків.

4. Забезпечити розвиток фонематичного слуху та підготовку до звукового аналізу (виділяти звук із ряду звуків, із слів, вибирати ті предмети, малюнки, назва яких починається вказаним звуком, вставляти

пропущений звук і називати все слово).

5. Пропонувати завдання зростаючої складності.

6. Вводити вправи на розвиток процесів мислення.

7. Заняття повинно бути динамічним, багатим на ігрові моменти.

8. Виховувати у дітей контроль за своєю мовою, діями та відповідями товаришів.

9. Заняття має складатися з чотирьох етапів: організації, повторення, навчання та закріплення нового матеріалу.

10. Логопед до кожного етапу повинен дати чітку інструкцію, а в кінці заняття – диференційовану оцінку роботи кожної дитини, запропонувати вправи, виконання яких переконує, що мета досягнута [6].

Реалії сьогодення та вимога суспільства щодо компетентнісного підходу до виховання мовної особистості створює необхідність введення нової класифікації логопедичних занять у світлі окреслених питань. Реалізація компетентнісного підходу як системного у логопедичній роботі при формуванні мовленнєвої діяльності сприяє фіксації та встановленню підпорядкованості знань умінням, ставлячи акцент на практичному аспекті.

Проблемі формування мовної особистості приділяється велика увага у дослідженнях Г. Богіна, Л. Варзацької, М. Вашуленка, С. Карамана, В. Карасика, Ю. Караулова, Л. Мацько, Л. Паламар, М. Пентилюк, Л. Скуратівського, Г. Шелехової та ін. Особливо значущими є роботи, в яких розглядається сутність і рівнева модель мовної особистості, розвиток таких її складників, як національно-мовна свідомість, мовні здібності, мовне чуття, мовний смак, мовно-ціннісні орієнтації.

Г. Богін створив модель мовної особистості, в якій людина розглядається з точки зору "готовності здійснювати мовленнєві вчинки, створювати та приймати мовленнєві твори".

Ю. Караулов вважає, що мовна особистість – це людина, яка має здібність створювати та сприймати тексти, які розрізняються: а) ступенем структурно-мовної складності; б) глибиною та точністю відображення дійсності; в) певною цільовою спрямованістю.

До здібностей мовної особистості відносяться: здібності розуміти, впізнавати, сприймати мовні елементи; прогнозувати вплив структурних елементів мови в їх сукупності; запам'ятовувати, відтворювати мовленнєві висловлювання, писати і вимовляти мовні твори.

До якостей мовної особистості відносяться: пам'ять, сприйняття, розуміння іншої людини, емпатія, інтелектуальні, емоційно-вольові зусилля, рефлексія, уявлення.

Ф. Буслаєв стверджує, що мовна особистість – це багатокомпонентний набір мовних знань, умінь та здібностей, які проявляються у готовності здійснювати мовленнєві дії за видами мовленнєвої діяльності – говоріння, аудіювання, письма.

У тлумачному словнику компетенція визначається як "добра обізнаність із чим-небудь". З лінгвістичної точки зору компетенція – це

"... інтуїтивне знання про мову, яке має той, хто розмовляє рідною мовою, і яке дозволяє йому коректно висловлювати думку в словах рідною мовою і відрізнити правильні речення від неправильних". Компетентність – "властивість за значенням компетентний", тобто "який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний...".

І. Зимня на основі аналізу різних наукових поглядів зазначає, що підхід, який ґрунтується на компетенції, передусім підкреслює практичну, діяльну сторону, тоді як підхід, що спирається на поняття "компетентність", яке включає власне особистісні якості, визначається як більш широкий, співвідносний з гуманістичними цінностями освіти.

Реалізація компетентного підходу, як системного, у логопедичній роботі при формуванні мовленнєвої діяльності сприяє фіксації та встановленню підпорядкованості знань умінням, ставлячи акцент на практичному аспекті.

З урахуванням компетентного аспекту формування мовленнєвої діяльності у дітей з ТПМ логопедичні заняття можуть бути умовно поділені за типами: заняття з формування мовної, мовленнєвої та комунікативної компетенцій.

Заняття з формування мовної компетенції у дошкільників з ТПМ можна умовно поділити за видами:

- заняття з формування базових фонетичних та орфоепічних умінь;
- заняття з формування базових лексичних та граматичних умінь.

Заняття з формування мовленнєвої компетенції у дітей з ТПМ поділяються за видами наступним чином:

- заняття з формування навичок адекватного сприйняття та розуміння мовлення;
- заняття з формування відтворюючих мовленнєвих умінь та навичок;
- заняття з формування контрольних-оцінних умінь та навичок (здатність до контролю, взаємоконтролю та самоконтролю результатів мовленнєвої діяльності).
- заняття з формування умінь та навичок використовувати засоби рідної (української) мови у власному мовленні.

Заняття з формування комунікативної компетенції у дітей з ТПМ за видами поділяються:

- заняття з формування умінь та навичок встановлювати та підтримувати контакт зі співрозмовником;
- заняття з формування умінь та навичок добирати вербальні та невербальні засоби спілкування.

Ефективність формування компетенцій у дитини з ПМР як мовної особистості залежить від цілеспрямованого пошуку вчителями-логопедами шляхів удосконалення організації корекційної логопедичної роботи, урахування індивідуально-типологічних особливостей дитини з порушеннями мовленнєвого розвитку, свідомого проектування змісту корекційного навчання на основі оптимального поєднання традиційних та

інноваційних педагогічних технологій, дидактичних методів і прийомів. При цьому традиційні форми і методи навчання стають підґрунтям наступного їх творчого переосмислення й оновлення.

Отже, інноваційні підходи до організації корекційної логопедичної роботи та розвитку мовлення дітей із тяжкими порушеннями мовлення спираються на творчий педагогічний досвід вчителів-логопедів, вчителів-методистів, дієвість якого полягає в стимулюванні нових методичних знахідок, ідей та подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови: підручник / За ред. А.М.Богуш. – К.: Вища школа, 2007. – 542 с.
2. Марченко І.С. Спеціальна методика початкового навчання української мови. Логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників: Навч. посібник / І. С. Марченко. – К.: Видавничий дім "Слово", 2010. – 288 с.
3. Основы логопедии с практикумом по звукопроизношению: Учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений / М.Ф. Фомичева, Т.В. Волосовец, Е.Н. Кутепова и др.; Под ред. Т.В. Волосовец. – М.: Издательский центр "Академия", 2002. – 217 с.
4. Филичева Т.Б., Чиркина Г.В. Коррекционное обучение и воспитание детей 5-летнего возраста с общим недоразвитием речи / Т.Б. Филичева, Г.В. Чиркина. – М., 1991. – 44 с.
5. Филичева Т.Б., Чиркина Г.В. Подготовка к школе детей с общим недоразвитием речи в условиях специального детского сада: В 2 ч. Ч. I. Первый год обучения (старшая группа). Пособие для студентов дефектологических факультетов, практических работников специальных учреждений, воспитателей детских садов, родителей / Т.Б. Филичева, Г.В. Чиркина. – М.: Альфа, 1993. – 103 с.; с.40):
6. Хрестоматія з логопедії: Навчальний посібник / Шеремет М.К., Мартиненко І.В. – К.: КНТ, 2006. – 360 с.

In the article the author analyzes the main forms of speech therapy impact, which represent a specially organized activities of speech therapist and children with impaired speech development, aimed at the correction of speech, their classification and main requirements to organization and holding of the speech therapy classes

Keywords: children with severe speech disorders, disorders of speech, the occupation of a speech therapist, General underdevelopment of speech, the form of organization of training .

Отримано 14.6.2013